

Petr Kořátko: *Interpretace a subjektivita*

Filosofia. Praha 2006, 511 s.

Po knihe *Význam a komunikace* (Filosofia, Praha 1998) majú čitatelia opäť možnosť oboznámiť sa v súhrnnej podobe s filozofickými presvedčeniami Petra Kořátka a jeho interpretáciami (teda v jeho chápaní, s pripisovaním propozičných postojov iným jedincom a s identifikáciou významov výpovedí iných jedincov, zväčša filozofov) a zároveň si tak okrem iného v praxi overiť ich plauzibilitu pri vymedzovaní spôsobov, akými myslia a komunikujúci jedinec, napríklad Petr Kořátko, zastáva svoje presvedčenia, mieni svoje tvrdenia (a ilokučné akty iných druhov) a ohľadom toho, v akom zmysle niekomu, napríklad Petrovi Kořátkovi, prináležia ich obsahy a čo znamená pripisovať ich jedincom, napríklad Petrovi Kořátkovi, ako obsahy jeho postojov alebo komunikačných aktov.

Táto pomerne krkolomná úvodná veta, v ktorej som si dovoľil využiť slovník Petra Kořátka, vymedzuje základný rámec, v ktorom sa on s pozoruhodným prehľadom a zručnosťou pohybuje. Už názov monografie napovedá, že ponúkané tvrdenia, analýzy a argumenty sa týkajú predovšetkým subjektivity myšlienkových a komunikačných aktov a možnosti jej zachytenia pri interpretácii.

Na rozdiel od spomenutej predchádzajúcej knihy, v ktorej Kořátko uvažoval o vykonaní rečového aktu nejakým hovorcom ako o jeho prevzatí súboru záväzkov k istým postojom a o interpretácii niekoho výpovede ako o pripisovaní týchto záväzkov tomuto hovorcovi – teda tak, že sa individuálnosť prejavovala len v tom, že tieto záväzky patrili jednotlivému hovorcovi, pričom stále bolo možné pozeráť sa na jednotlivca ako na niekoho, kto preberá vopred existujúce konvencie týkajúce sa jazykového správania, v knihe *Interpretace a subjektivita* sa zameriava na subjekt ako nespochybniteľný „zdroj artikulácie vlastných myšlienkových a komunikačných aktov“. Podľa Kořátka môže subjekt všetky vonkajšie determinanty myslených a komunikovaných obsahov (prírodné a spoločenské prostredie, do ktorého je prostredníctvom vzťahov vsadené rečové konanie) sám zahrnúť do vymedzenia týchto obsahov, a to pomocou ich deskriptívnej identifikácie. Tieto determinanty teda pôsobia sprostredkovane cez subjekt, no pritom sa podľa neho nestávajú konštruktom subjektu. Kořátkovo chápanie subjektivity myslenia a komunikácie teda podľa jeho vlastných slov podstatne závisí od identifikačnej schopnosti tzv. určitých deskripcií.

Kniha je rozčlenená na päť častí. Prvá z nich, časť A, je venovaná výkladu a zdôvodneniu Kořátkovho stanoviska, ktoré on sám neváha označovať

ako „naivný realizmus“. V tomto prípade sa však málokto čitateľ dá pomýliť jeho rečami, pretože táto časť obsahuje nielen solídnu zbierku možných námietok voči takémuto stanovisku, ale najmä jeho obhajobu podloženú presvedčivou argumentáciou.

V kapitole B autor rozvíja a obhajuje svoje chápanie subjektivity a vyššie spomenutý predpoklad závislosti takto chápanej subjektivity a jej zlučiteľnosti s vonkajšou determinovanosťou myslených a komunikovaných obsahov od identifikačnej schopnosti určitých deskripcií, a na teoretickej úrovni zase závislosť tejto teórie subjektivity od teórie deskripcií.

V časti C rozoberá spor medzi externalizmom a internalizmom z hľadiska dvoch protikladných stanovísk, jednak z hľadiska pojmových verzus kontextových determinánt referencie, a jednak z hľadiska individualistického verzus sociálneho konštituovania pojmových zložiek obsahu.

V nasledujúcej časti, v kapitole D, sa špecifickým spôsobom diskutuje o úlohe intencií a konvencií pri určovaní významu výpovede. Na úvod sú sformulované dve tézy, ktoré predstavujú konvencionalistickú resp. intencionalistickú doktrínu, a potom sa podrobnejšie skúmajú predpoklady a hranice aplikovateľnosti konvencionalistického stanoviska. Zdôrazňuje sa tu tiež, že aspirácie ktorejkoľvek tézy na univerzálnu platnosť by sme mali brať s rezervou. Predmetmi diskusií sú najmä situácie, keď je to, čo môžeme odôvodnene predpokladať o intenciách hovorca, v rozpore s konvenčným významom výpovede, a v tejto časti sa podrobnejšie rozoberajú práve rozmanité postoje k takýmto prípadom a predstavy o jazykovej komunikácii, ktoré sú ich podkladom.

Osobitne zaujímavá je posledná, piata kapitola, v ktorej sa spor medzi konvencionalizmom a intencionalizmom skúma v oblasti interpretácie literárnych textov. Koľátko je totiž spolu s D. Davidsonom presvedčený, že literatúra nie je odvodenou ani parazitujúcou sférou fungovania jazyka, ale je závažným testom adekvátnosti koncepcií týkajúcich sa jazyka.

Neobvykle podrobné poznámky k jednotlivým kapitolám knihy tvoria svojím rozsahom i obsahom svojskú paralelnú publikáciu. Aj keď na základe vlastných skúseností musím konštatovať, že umiestnenie poznámkového aparátu na konci kapitol nie je z hľadiska čitateľa práve najústretovejšie – najmä poznámok, v ktorých sa tvrdenia z hlavnej časti textu podrobne komentujú a vysvetľujú – a z hľadiska argumentačnej podpory predkladaných tvrdení pôsobí skôr rušivo, pri čítaní môže čitateľov uspokojovať pocit, že dostali do rúk dve hodnotné knihy súčasne.

Posledným, rozhodne nie najmenej hodnotným prídavkom je slovník kľúčových pojmov či teórií, o ktorých je v Koľátkovej knihe opakovane reč, takže jeho zaradenie tentoraz naozaj urýchľuje správne pochopenie tvrdení a argumentov. Takže, ak to vyjadríme mierne opotrebovanou frázou súčas-

nej reklamnej hantírky, kniha *Interpretace a subjektivita* ponúka nám, „spotrebiteľom“, čosi ako tri v jednom.

Ako to už pri čítaní filozofických prác býva, viac alebo menej poučený čitateľ s niečím súhlasí, s niečím nesúhlasí a niečomu jednoducho nerozumie. Ani v mojom prípade to nebolo inak. Samozrejme, súhlas, nesúhlas i nepochopenie môžu vyplývať z osobných filozofických postojov alebo, v prípade nerozumenia, z neschopnosti identifikovať presvedčenie „hovorca“, ktorá môže byť spôsobená nezrozumiteľnosťou použitého jazyka, nedostatočnou mentálnou výbavou čitateľa alebo kombináciou oboch či prípadne ďalších faktorov. Na ukážku uvediem čosi z každého z týchto troch reakcií, stavov alebo postojov.

V prvom rade, v zásade sympatizujem s východiskami Kořátkových skúmaní, predovšetkým s jeho „priamočiarym realizmom“ a v rámci neho s chápaním subjektu ako situovaného v reálnom svete, vstupujúceho do interakcií s inými subjektmi a fyzickým prostredím, pričom dôležitú súčasť interakcií tvorí práve komunikácia. Pokladám tiež za samozrejmosť, že obsahy myšlienkových a komunikačných aktov a jazykové konvencie sa tvoria práve v tomto druhu zámerného konania, vychádzajúceho z presvedčení o reálnom svete. Preto tiež súhlasím aj s názorom, že jednotlivci, aj keď sú, prirodzene, príslušníkmi nejakej jazykovej komunity, nevystupujú ako „výkonné orgány Jazyka“ a ich komunikačné akty nie sú len realizáciami jazykových konvencií, ktoré sa nabrali nevedno odkiaľ.

Kořátkova *Interpretace a subjektivita* je obsahovo skutočne mimoriadne hutná a veľmi podnetná a zaslúži si rozhodne viac priestoru ako umožňuje rozsah tejto recenzie. Jej autor berie na seba všetky riziká, ktoré so sebou prináša predkladanie filozofických koncepcií a obzvlášť filozofické teoretizovanie o jazyku (o význame, mienení, tvrdeniach – či už o ich obsahu alebo o ich charakteristike ako druhu rečových aktov, o rozumení, interpretácii výpovedí atď.). Vzhľadom na povahu nášho jazykového konania, vymykajúcu sa systematickému opisu, je totiž až príliš ľahké naraziť na protipríklady.

Za zásadný problém filozofovania o zámeroch (intenciách), významoch, mienení, myslení, cítení, rozumení, poznaní atď. a ich vzťahu k jazyku pokladám to, že sa pri ňom vymedzujú termíny „intencia“, „význam“, „miení“, „rozumieť“ atď., ktoré tým získavajú odlišné postavenie, aké majú v bežnom jazyku pri hovorení o zámeroch, význame atď. Inak povedané, v takto vytvorených filozofických koncepciách sa používajú inak ako v bežnom jazyku. Práve preto je ľahké nájsť príklady bežne používaných výpovedí, ktoré nie sú v súlade s filozofickou teóriou. Aj v týchto prípadoch sú výpovede napríklad o intenciách, význame, rozumení atď. vlastne gramatickými vetami, ktoré nezachytávajú existujúcu jazykovú prax, ale sú (veľmi často implicitnými) návrhmi na nové používanie týchto výrazov.

Z množstva zaujímavých, inšpiratívnych a miestami provokatívnych a kontroverzných názorov, na ktoré možno naraziť doslova na každej strane, vyberiem len niekoľko:

Snadno se shodneme, že nelze porozumět promluvě, aniž rozpoznáme její propoziční obsah a výpovědní sílu... (s. 93)

Prvá námietka, ktorá zrejme človeku zide na um, sa týka predpokladu, ktorý je v pozadí aj mnohých ďalších tvrdení Koľátkovej knihy. Treba totiž pripomenúť, že nie všetky výpovede – a nie je ich zanedbateľné množstvo – majú propozičný obsah.

Zatím je zřejmé, že rozumení je specifický postoj k promluvě, v němž se reprodukuje její propoziční obsah způsobem, který nelze převést na libovolnou správnou identifikaci (s. 97).

Kvôli lepšej zrozumiteľnosti dodávam, že sa tu hovorí o identifikácii zložík propozičného obsahu. Pravdu povediac, nie som si v tomto prípade istý, či som správne pochopil vzťahy medzi interpretáciou nejakej výpovede, identifikáciou jej významu (propozičného obsahu a účinnosti) a jej rozumením, v autorovom podaní. Nepomohla mi ani poznámka č. 6 (s. 130), v ktorej sa navrhuje nasledujúce terminologické rozlíšenie: (a) „poznať význam výpovede“ znamená správne identifikovať jej význam (akýmkoľvek spôsobom); (b) „rozumieť výpovedi“ znamená správne identifikovať jej význam na základe interpretácie. Spájať rozumenie s „identifikačnou znalosťou“ mi však pripadá chybné, ak znamená schopnosť vyčleniť referenty výrazov, pretože napríklad vete „Jano je zaľúbený do Marienky“, prípadne vete „Jano sa zaľúbil do jednej škaredej a múdrej blondínky“ rozumieme bez toho, aby sme potrebovali akokoľvek identifikovať referenty. Jednoducho povedané, nepotrebuje vedieť, kto je Jano a kto je tá blondínka, ako dokazuje aj fakt, že ste zrejme týmto vetám rozumeli, aj keď sú uvedené len ako príklady.

Spomínam to preto, lebo v súvislosti s interpretáciou viet obsahujúcich vlastné mená Koľátko uvádza ako príklad situáciu, v ktorej interpret nevie, či použitie mena „Jan Novák“ v danej výpovedi referuje na tú istú osobu ako jeho predchádzajúce použitie v konverzácii. O interpretovi by sme podľa neho povedali, že príslušnej výpovedi (v danom ohľade) nerozumie.

Nuž, nezdá sa mi to. Povedali by sme, že príkazu „Prived’ mi sem Jana Nováka!“ nerozumie ten, kto nevie, na koho toto použitie vlastného mena referuje? Áno, rozkaz by nevedel splniť, ale k tejto svojej neschopnosti by sa pokojne mohol priznať výpoveďou „Chápem, čo odo mňa chceš, ale toho pána nepoznám“ (alebo: „... ale neviem, ktorého Jana Nováka máš na mysli“). Je jeho výpoveď protirečivá? Aj tieto moje pochybnosti odrážajú neostrosť hraníc používania výrazu „rozumieť (výpovedi)“ v bežnom jazyku.

Na jednej strane súhlasím s tendenciou spájať rozumenie nejakej výpovedi s konkrétnym kontextom (pričom už samo uvažovanie o rozumení *výpovedi*, a nie rozumení *vete* je podstatné), na druhej strane podmieňovanie rozumenia správnym priradením propozičného obsahu by nám popri prípadoch výpovedí bez propozičného obsahu znemožnilo hovoriť o rozumení aj tam, kde to bežne robíme. (Mimochodom, myslím si, že searlovské pokusy formálne vyjadriť údajné dve zložky významu, propozičný obsah a ilokučnú účinnosť,¹ doteraz spôsobili viac škody ako osohu.)

Mnohé, v knihe len letmo spomenuté veci by si zaslúžili obširnejší výklad. K takým podľa mňa patrí aj zmienka o gramatických vetách vo Wittgensteinovom zmysle v súvislosti s „tézou o privátnej povahe mentálnych stavov (v zmysle ich nedostupnosti iným subjektom)“ (s. 48). Petr Kořátko na nasledujúcej strane vyjadruje nádej, že nikto nepodľahne pokušeniu vyhlásiť túto tézu za gramatickú, a tým ju vyňať z dosahu akejkolvek diskusie. V príslušnej poznámke komentujúcej toto tvrdenie sa argumentuje napr. tým, že poprieť takéto [gramatické] tvrdenie alebo konať v rozpore s ním by znamenalo, že sme si neosvojili spôsob používania tohto slova a aj ďalšie vety svedčia podľa mňa o tom, že Kořátkovo chápanie gramatických viet „vo wittgensteinovskom zmysle“ nie je wittgensteinovské. Gramatickými vetami podľa Wittgensteina totiž nie sú len vety, ktoré sú tvrdeniami o „elementárnych princípech spôsobu užívania“ (s. 85), nie sú použité len na opis jazykovej praxe týkajúcej sa nejakého výrazu. Nehovoriac už o tom, že potom vôbec nemusia byť *tvrdeniami*. A spochybníť možno aj analýzu paragrafov z *Filozofických skúmaní* a s ňou súvisiacu argumentáciu, predovšetkým na základe toho, že sa v nej výpovede o bolesti pokladajú za analogické s výpovedami o zámeroch (spolu s tvarmi slovesa „vedieť“).

Na záver azda len toľko: Je potešiteľné prečítať si knihu filozofa, ktorý pri všetkých sofistických argumentoch a protiargumentoch nestráca zo zreteľa zdravý rozum. Inak povedané, neprestáva hovoriť jazykom, ktorý si osvojil – aspoň predpokladám – dávno predtým, ako sa začal zapodievať filozofiou. Práve v tomto zmysle by sa dalo hovoriť o naivno-realistických postojoch v tom najlepšom slova zmysle. A pre istotu (a pre tých, ktorí si vážne myslia, že je možné v rámci stručnej recenzie povedať o filozoficky hodnotnej knihe čosi naozaj filozoficky zaujímavé či dôležité) dodávam, že už len o čosi podrobnejší komentár k ľubovoľnému z ponúkaných názorov či argumentov by si vyžadoval niekoľko strán.

Dezider Kamhal

¹ Dávam prednosť termínu „ilokučná účinnosť“ pred „ilokučnou silou“.

Polish Journal of Philosophy

The *Polish Journal of Philosophy (PJP)* is a peer reviewed journal publishing valuable contributions on any aspect of philosophy. The Journal is published and edited at the Jagiellonian University Kraków, while the Editorial and Advisory board consist of eminent philosophers from major academic institutions.

Our principal goal is twofold: to promote the best of Polish tradition - the Lvov-Warsaw logical and analytical philosophy and the phenomenological school of Roman Ingarden - and, in doing so, to attempt to throw a bridge between the two main actors of the contemporary philosophical scene: the continental and analytical philosophies.

As we aim at attracting outstanding authors from all over the world, we invite the submission of articles on any philosophical subject provided that they are not of a primary expository character - you are welcome to consult our website for specific requirements and guidelines.

Submissions and inquiries should be addressed to:

Polish Journal of Philosophy
Institute of Philosophy
Jagiellonian University, Kraków
Grodzka 52
PL-31-044 Kraków
tel./fax 0048 124224916
e-mail: editor@pjp.edu.pl

Editorial Board

Editor-in-Chief: Sebastian Tomasz Kołodziejczyk
Deputy Editors: Janusz Salamon, Peter Baumann
Review Editor: Joseph Ulatowski
Associate Editor: Timothy Chappell